

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ  
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ім. В.М.КОРЕЦЬКОГО

*На правах рукопису*

ТАРАСОВ ОЛЕГ ВОЛОДИМИРОВИЧ

МІЖНАРОДНІ НЕУРЯДОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ В СИСТЕМІ  
СВІТОВОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО СПІВТОВАРИСТВА

Спеціальність 12.00.10 - міжнародне право

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

*дисертації на здобуття наукового ступеня  
кандидата юридичних наук*

Київ - 1995



00778026 (U)

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі державного права іноземних країн Української державної юридичної академії

Наукові керівники - доктор юридичних наук, професор ЯНОВСЬКИЙ МИХАЙЛО ВОЛОДИМИРОВИЧ та кандидат юридичних наук, доцент РІЯКА ВЯЧЕСЛАВ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, ЄВІНТОВ ВОЛОДИМИР ІСААКОВИЧ

кандидат юридичних наук, доцент ЗАБЛОЦЬКА ЛЮДМИЛА ГРИГОРІВНА

Провідна організація - Львівський державний університет ім. І. Франка

Захист відбудеться "26" *травня* 1995 року на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 016.29.01 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук в Інституті держави і права ім. В. М. Корецького Національної академії наук України за адресою: 252001, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Інституту.

Автореферат розіслано "31" березня 1995 року.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

*У. Усенко* УСЕНКО І. Б.

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

### Актуальність і ступінь дослідженості тематики дисертації.

Вибір теми дослідження визначається необхідністю теоретичного осмислення і наукового узагальнення проблем забезпечення міжнародних (зовнішніх) умов для успішного розвитку внутрішніх процесів формування засад громадянського суспільства і правової держави в суверенній Україні. Важливим завданням зовнішньополітичного відомства України є налагодження сприятливого міждержавного співробітництва з усіма країнами світового співтовариства. Однак сучасні міжнародні відносини вже не можна обмежувати лише міждержавною сферою. Все більшу вагу у світовому співтоваристві набувають міжнародні неурядові (недержавні) відносини і інститути, теоретичне і практичне значення яких у радянській міжнародно-правовій науці явно недооцінювалось. Це пов'язано з фактичною відсутністю у колишньому СРСР громадянського суспільства, коли різноманітні об'єднання громадян були додатком до державних структур.

Конфронтаційний підхід до загальнолюдських проблем, поділ неурядових інститутів на "свої" і "чужі" обмежували науковий світогляд юристів-міжнародників, що призвело до викривленого погляду на ряд проблем теорії міжнародних неурядових організацій (МНУО) і ролі світової громадської думки в сучасних міжнародних відносинах. Подібний стан міжнародно-правової науки негативно відбивається на зовнішньополітичній стратегії України як держави, що бажає відігравати вагомую роль у загальноєвропейському процесі і у справах світового співтовариства. Достатньо відзначити, що сьогодні серед МНУО, які підтримують консультативні відносини з ООН, немає жодної неурядової організації, штаб-квартира якої перебувала б на території України.

У міжнародно-правовій літературі більшість праць з досліджуваної тематики, наприклад, роботи П.М.Дюпі, О.І.Каминіна, І.І.Коваленка, Г.І.Морозова та ін. торкалися лише окремих аспектів діяльності МНУО (консультативні відносини з міждержавними організаціями, формування світової громадської думки, розробка проектів міжнародних угод, питання міжнародної правосуб'єктності МНУО та ін.). У цій роботі дослідження МНУО органічно пов'язано з глобальною проблемою міжнародного співтовариства як структури, що впорядкована міжнародним правом, і необхідність входження України до його недержавної складової - світового громадянського співтовариства.

Мета і основні завдання наукового дослідження. Головною метою дисертації є міжнародно-правове дослідження сучасних міжнародних неурядових відносин та їх суб'єктів, котрі розглядаються як єдиний феномен - світове громадянське співтовариство. У зв'язку з цим у дисертації:

- проаналізовано норми міжнародного права, які регулюють відносини суб'єктів світового громадянського співтовариства;
- визначена роль світової громадської думки у формуванні загальновищаних норм і принципів міжнародного права;
- проведено комплексне міжнародно-правове дослідження МНУО;

- розроблені наукові рекомендації і пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства України у сфері міжнародного співробітництва об'єднань громадян та інших суб'єктів громадянського суспільства.

Об'єктом дослідження є міжнародно-правове регулювання діяльності МНУО як суб'єктів світового громадянського співтовариства.

Загальнометодологічною основою дисертаційного дослідження є діалектичний метод наукового пізнання. В процесі опрацювання теми використовувалися формально-логічний, системно-структурний, функціональний, історико-правовий, порівняльно-правовий та інші методи дослідження.

Теоретичною основою дослідження є праці вчених в галузі міжнародного права (К.Арчера, Ю.Я.Баскіна, Я.Брунлі, В.А.Василенка, Г.М.Вельямінова, М.Віраллі, О.Ф.Висоцького, А.С.Гавердовського, В.Н.Денисова, Ф.Джессепа, П.-М.Дюпюї, В.І.Євінтова, К.-А.Кольєра, В.М.Корецького, Г.Лаутерпахта, І.І.Лукашука, Г.І.Морозова, Р.Папіні, В.С.Семенова, Б.Стошича, Г.І.Тункіна, Н.М.Ульянової, Д.І.Фельдмана, А.Фердросса, Є.О.Шибасвої, М.В.Яновського та багатьох інших), загальної теорії держави і права (С.С.Алексєєва, Д.А.Керімова, М.П.Рабіновича, Л.С.Явіча та інших), в тому числі правознавців кінця ХІХ - початку ХХ сторіччя (І.Блюнчлі, В.М.Гессена, М.М.Голубєва, О.М.Горовцева, Г.Еллінека, П.Е.Каганського, Л.О.Камаровського, М.М.Капустіна, Б.О.Кістяковського, М.М.Коркунова, Ф.Ліста, Ф.Ф.Мартенса, О.С.Яценка та інших), а також роботи політологів з проблематики МНУО (О.І.Каминіна, І.І.Коваленка та інших) і фахівців з теорії громадської думки (Б.А.Грушина, С.П.Симоненка, О.К.Уледова та інших).

Велике значення для роботи над дисертацією мали універсальні, регіональні та двосторонні договори держав, які

стосуються діяльності МНУО; документи ООН та інших міжурядових організацій (МНУО); внутрішнє законодавство України; акти і публікації МНУО, у тому числі Асоціації міжнародного права, Інституту міжнародного права, Всесвітньої Федерації споріднених міст та ін.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що вперше в міжнародно-правовій літературі з загальнодемократичних позицій ставиться проблема світового громадянського співтовариства як складного явища сучасної цивілізації; розглядається регулятивна функція світової громадської думки в механізмі міжнародно-правового регулювання; здійснюється комплексне міжнародно-правове дослідження МНУО як інститута світового громадянського співтовариства і суб'єкта світової громадської думки; проаналізовано погляди ряду вітчизняних і зарубіжних, а також відомих дореволюційних авторів з питань міжнародної правосуб'єктності МНУО; досліджені міжнародно-правовий та національно-правовий (на прикладі України) статус МНУО; аналізується чинне законодавство України, яке регулює міжнародну діяльність об'єднань громадян та інших суб'єктів громадянського суспільства; даються рекомендації щодо удосконалення окремих законодавчих актів.

На захист виносяться наступні наукові результати:

1. Положення про те, що значна частина МНУО володіє обмеженою міжнародною правосуб'єктністю, у зв'язку з чим визначається поняття МНУО як специфічного суб'єкта міжнародного публічного права.

2. Висновок про те, що МНУО (особливо ті, що спеціалізуються в області міжнародного права і мають консультативні відносини з МНУО) відіграють все більш вагомую роль в механізмі міжнародно-правового регулювання і ця тенденція буде розвиватись як закономірний підсумок інтеграційних процесів у світі, гуманізації і демократизації міжнародних відносин.

3. Положення про те, що інституціоналізована світова громадська думка є основним знаряддям, за допомогою якого світове громадянське співтовариство здатне впливати на міжнародне співтовариство держав (міждержавну систему) і забезпечувати виконання як норм міжнародної моралі, так і норм міжнародного права.

4. Аналіз всієї сукупності міжнародних неурядових відносин та їх суб'єктів як органічного явища сучасності - світового громадянського співтовариства, котре виконує важливу роль зовнішнього фактора у процесі розбудови в Україні грома-

дянського суспільства і правової держави, і без врахування якого • неможливо формування у майбутньому правового світового співтовариства.

5. Висновок про те, що чинне законодавство України про об'єднання громадян потребує подальшого удосконалення, у зв'язку з чим пропонується внести ряд змін і доповнень до діючих законодавчих актів та розробити і прийняти нову нормативну базу для поліпшення діяльності неурядових організацій в Україні.

**Практичне значення** роботи полягає в можливості використання її результатів для вироблення правової політики України стосовно міжнародних і національних неурядових організацій, що перебувають на території нашої країни, а також для розроблення елементів концепції створення і розвитку системи правового регулювання зовнішньої діяльності України.

Положення дисертації будуть корисними працівникам МЗС, органам місцевого самоврядування і неурядовим організаціям України для налагодження співробітництва з найбільш важливими МНУО і розвитку зв'язків з порідненими містами. Крім того, матеріали дослідження можуть бути використані в навчальних курсах по міжнародному праву і державному праву України.

**Апробація результатів дослідження.** Основні положення і висновки дисертації були апробовані в доповідях на міжрегіональних наукових конференціях в 1989 - 1994 роках, присвячених формуванню в Україні громадянського суспільства і правової держави, а також використовувались автором при проведенні занять в Українській державній юридичній академії і Університеті внутрішніх справ України та відображені в 5 публікаціях.

**Структура і обсяг дисертації.** Робота складається з вступу, трьох розділів, висновку і списку літератури. Обсяг дослідження 142 сторінки без списку літератури, який містить 559 назв.

## ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обгрунтовується актуальність теми дослідження, формулюється його мета і завдання, визначаються методологічні основи, наукова новизна і практична значимість.

Перший розділ - "Соціальна природа МНУО" - присвячено визначенню місця і значення міжнародних неурядових відносин та їх суб'єктів у сучасному світі, обгрунтовується регулятивна функція світової громадської думки в міжнародному співтоваристві, а також аналізується роль МНУО в механізмі міжнародно-правового регулювання.

Побудова засад громадянського суспільства і правової держави в Україні має крім внутрішнього ще й зовнішній (міжнародний) аспект. В юридичній літературі порушується проблема створення правового співтовариства держав, заснованого на приматі міжнародного права.<sup>1</sup> Однак повнокровна участь України в міжнародних справах передбачає залучення країни не тільки в міждержавну сферу, але й в сферу неурядових відносин. На думку Є.А.Поєднякова та І.П.Шадріної, в сучасних міжнародних відносинах "все ясніше проступають риси становлення того, що можна з повним правом назвати світовим громадянським співтовариством, яке формується поки що не тільки поза державами, їх політикою, але часто і всупереч їм".<sup>2</sup> Поняття світового громадянського співтовариства вже починають застосовувати в своїх роботах і юристи-міжнародники".<sup>3</sup>

Беручи до уваги, що міжнародне співтовариство знаходиться в початковій стадії еволюції в демократично організоване правове співтовариство держав, а фундаментом правової державності може бути тільки громадянське суспільство, пропонується розглядати всі міжнародні відносини як два взаємопов'язаних рівня міжнародного співробітництва: міжнародне співтовариство держав

---

1. Див.: Лукашук І.І. Функционирование международного права. М.: Наука, 1992. - С.8, 78 та ін.

2. Поєдняков Є.А., Шадріна І.П. О гуманизации и демократизации международных отношений // Мировая экономика и международные отношения. - 1989. - N 4. - С. 28.

3. Див.: Евинтов В.И. Международное сообщество и правопорядок. К.: Наукова думка, 1990. - С.56 - 57; Дмитриева Г.К. Мораль и международное право. - М.: Международные отношения, 1991. - С.35.

( або міждержавна система) і світове громадянське співтовариство.

Для цілей нашого дослідження під світовим громадянським співтовариством ми розуміємо децентралізовану систему самостійних і негалежних від будь-якої держави неурядових інститутів і відносин, які покликані забезпечити умови для самореалізації на міжнародному рівні потреб, інтересів, цілей і прагнень громадянських суспільств, а також окремих індивідів та їх колективів і всього світового співтовариства в цілому.

Співвідношення і взаємодія світового громадянського співтовариства і міжнародного співтовариства держав в науковій літературі як цілісна проблема ще не розглядалась. В ряді монографій і публікацій автори порушували окремі моменти даного явища - взаємодія міжнародно-правової свідомості держав і масової правосвідомості світової громадськості, співвідношення міжнародного права і моралі, взаємовплив міжнародного права і світової громадської думки, співробітництво конкретних неурядових і міждержавних інститутів та ін.

На нашу думку, головним апаратом впливу світового громадянського співтовариства на міжнародне співтовариство держав є світова громадська думка, котра може мати як рекомендаційний (автономний) характер, так і бути обов'язковою (конвенціональною) для учасників міжнародних відносин.

Відносячи світову громадську думку до елементів регулятивної частини міжнародної системи, не слід, однак, ототожнювати її з безпосередніми регуляторами міжнародних відносин - нормами міжнародного права і моралі, а також корпоративними нормами МНУО. Світова громадська думка впливає на учасників міжнародних відносин з метою виконання вже існуючих правил поведінки і створення на їх основі нових міжнародних норм. В юридичній літературі громадська думка досліджується, як правило, стосовно проблеми співвідношення права і моралі. Доречно, з нашої точки зору, проводити порівняння у площині "громадська думка - державний примус". Ці два явища соціальної дійсності покликані забезпечувати виконання існуючих норм. Однак механізм і сфера дії громадської думки і державного примусу, коло їх суб'єктів, особливо на міжнародному рівні, вельми відмінні.

Найважливішим носієм світової громадської думки, інституалізованим суб'єктом світового громадянського співтовариства є МНУО. Дуже яскраво це проявляється на різних етапах механізму міжнародно-правового регулювання.

Так, головна роль МНУО в процесі правоутворення, на нашу думку, полягає у наступному:

1. Встановленні прогалин в діючому міжнародному праві.
2. Розробленні проектів резолюцій і конвенцій.
3. Внесенні проектів у відповідні органи держав і МНУО та вимога їх детального розгляду.
4. Створенні за допомогою світової громадської думки морально-політичних і, по можливості, матеріальних умов для підписання і ратифікації міжнародних договорів.
5. Доктринальному тлумаченні норм міжнародного права відповідно до ст. 38 Статуту Міжнародного Суду ООН.

До основних завдань МНУО у процесі правореалізації належать:

1. Громадський контроль за виконанням державами своїх зобов'язань.
2. Інформування світового співтовариства, в першу чергу ООН, про факти порушення подібних зобов'язань.
3. Розроблення і внесення пропозицій у відповідні органи держав і МНУО по подоланню кризових ситуацій.
4. Утворення за допомогою світової громадської думки морально-політичних і, по можливості, матеріальних умов для найшвидшого припинення міжнародно-правових порушень.

Таким чином, можливо зробити висновок, що МНУО (особливо ті, що спеціалізуються в галузі міжнародного права і мають консультативні відносини з МНУО) відіграють все більшу роль у механізмі міжнародно-правового регулювання. Цей процес є прямим наслідком інтеграційних явищ у світі, гуманізації і демократизації міжнародних відносин.

Другий розділ - "Міжнародно-правова природа МНУО" - містить дослідження питань правосуб'єктності МНУО в міжнародно-правовій літературі, розгляд нормативних актів, які регулюють діяльність МНУО в світовому співтоваристві, аналіз проблеми визначення поняття МНУО як суб'єкта міжнародного права.

Поява на міжнародній арені МНУО привернула до себе увагу вчених вже в 70-і роки XIX сторіччя. Серед праць того часу ми зустрічаємо твори, в яких автори починають торкатися питання міжнародної правосуб'єктності "міжнародних приватних асоціацій".

В дореволюційній літературі необхідно відзначити дві основні точки зору: визнання і заперечення МНУО як суб'єкта міжнародного права. При цьому в межах кожноі точки зору є нап-

рямки, які відрізняються між собою. Відповідно можливо запропонувати таку класифікацію:

1. Заперечення МНУО як суб'єкта міжнародного права:
  - а) моністичний, суворо етатистський погляд (А.К.Бялецький, М.М.Голубев, О.М.Горовцев, В.П.Даневський та інші);
  - б) концепція паралельних міжнародних суб'єктів (Ф.Ф.Мартенс).
2. Визнання МНУО як суб'єкта міжнародного права:
  - а) плюралістичний погляд (П.Є.Каганський, Л.О.Камаровський, В.А.Уляницький, О.С.Яценко та інші);
  - б) антиетатистський погляд (П.Покровський) Дослідники, які заперечували міжнародну правосуб'єктність

МНУО, вважали головними ознаками суб'єкта міжнародного права суверенітет, територію і населення. Отже, ознаки держави отожднювалися з ознаками суб'єкта міжнародного права. Цю точку зору поділяли А.К.Бялецький, М.М.Голубев, О.М.Горовцев, В.П.Даневський, О.Н.Нерсесов, І.Ніколаєв, І.Рогалевич та ін.

Однак активна діяльність МНУО змушує звернути на себе увагу представників етатистської точки зору і в його рамках шукати пояснення міжнародно-правового положення МНУО. Наприклад, Ф.Ф.Мартенс вводить поняття "Суб'єкти права в сфері міжнародних сполучень" і відносить до них всіх учасників міжнародних відносин крім держав.

Ідея існування особливого громадського права, яке розвивається самостійно, діяльністю суспільства, без втручання держави, була висловлена В.М.Лешковим в 1858 році. М.Шпілевський у 1875 році застосував це вчення до міжнародного права, яке поділив на три галузі: 1) міждержавне право; 2) міжнародне громадське право; 3) міжнародне приватне право. Ці погляди поділяв також Л.О.Камаровський.

Найбільш повне дослідження міжнародних організацій в до-революційній літературі належить П.Є.Каганському, котрий обґрунтував існування "права міжнародних товариств". П.Є.Каганський виступав за плюралістичний склад суб'єктів міжнародного права, дав визначення і показав похідний характер міжнародної правосуб'єктності МНУО, розробив класифікацію міжнародних організацій, а також відзначив перші ознаки співробітництва МНУО - МУО.

Міжнародну правосуб'єктність МНУО визнавали також О.С.Яценко і В.А.Уляницький.

Особливу позицію займав П.Покровський, який визнавав міжнародну правосуб'єктність юридичних осіб і індивідів, але відмовляв в ній державам.

Погляди юристів - міжнародників радянського періоду можливо класифікувати таким чином:

1. Заперечення МНУО як суб'єкта міжнародного права:
  - а) моністичний, суворо етатистський погляд (В.М.Дурденевський, С.Б.Крилов, Л.А.Моджорян);
  - б) плюралістичний, загальновизнаний етатистський погляд (Ю.Я.Баскін, І.І.Лукашук, Є.Т.Усенко та інші);
  - в) паралельних суб'єктів (В.М.Шуршалов, Г.П.Задорожний, В.В.Кравченко, В.Д.Бордунов).
2. Часткове визнання міжнародної правосуб'єктності МНУО (Г.І.Морозов, І.І.Коваленко, Є.С.Пчелінцев, В.Л.Юценко та інші).
3. Визнання МНУО суб'єктом міжнародного права:
  - а) тільки в рамках консультативних відносин з ММНО (Г.М.Вельямінов, І.П.Бліщенко, М.М.Солнцева та інші);
  - б) всіх МНУО, статuti і діяльність яких не суперечить загальним принципам міжнародного права (Н.В.Захарова).

Представники суворо етатистського, моністичного напрямку рахували суб'єктами міжнародного права тільки держави і, як тимчасових суб'єктів, народи, які борються за свою державність. Серед правознавців слід відзначити В.М.Дурденевського, С.Б.Крилова, Л.А.Моджорян та інших.

В межах суворо етатистського напрямку В.М.Шуршалов, як і Ф.Ф.Мартенс на початку сторіччя, допускав існування суб'єктів міжнародного права (держави) на протипагу суб'єктам міжнародних правовідносин (МНУО і індивіди). При цьому В.М.Шуршалов вступив в протиріччя з головними положеннями загальної теорії права, згідно з якими не можливо бути суб'єктом правовідносин і не бути при цьому суб'єктом самого права. Але заслуга В.М.Шуршалова полягає в тому, що він був одним з перших радянських дослідників, які показали існування в міжнародному праві відносно невеликої кількості правоутворюючих і значно ширшого кола правореалізуючих суб'єктів.

В наш час у міжнародно-правовій літературі переважає плюралістичний, але все ж етатистський погляд на природу суб'єктів міжнародного права. Більшість авторів (Ю.Я.Баскін, І.І.Лукашук, Є.Т.Усенко, С.В.Черніченко та ін.) визнають міжнародну правосуб'єктність як держав, так і МНУО, але відмовляють в ній МНУО. В рамках цього напрямку В.Д.Бордунов, Г.П.Задорожний, В.В.Кравченко беруть у В.М.Шуршалова положення про можливість існування паралельних суб'єктів і застосовують їх відносно МНУО.

Найбільш чітко питання про комплексне міжнародно-правове дослідження МНУО було поставлено Г.І.Морозовим. Розглядаючи консультативні відносини МНУО - МУО, Г.І.Морозов прийшов до висновку, що ця група МНУО повинна володіти деякими міжнародно-правовими елементами. Цю точку зору підтримали О.І.Каминін, Т.М.Ковальова, І.І.Коваленко, М.Б.Крилов, І.С.Макарова, С.О.Малінін, Є.С.Пчелінцев та інші.

Праці Г.І.Морозова дозволили дослідникам (І.П.Бліщенко, Г.М.Вельямінов, Р.А.Мюллерсон, М.М.Солнцева та ін.) більш ретельно розглянути юридичну природу МНУО і визнати їх функціональними правореалізуючими суб'єктами міжнародного права.

Дещо інший погляд має Н.В.Захарова, яка вважає, що міжнародна правосуб'єктність МНУО впливає також з загальновизнаних принципів міжнародного права.

У світовій літературі по МНУО більшість досліджень обмежується історичним нарисом і розглядом консультативних відносин з МУО. Існує дві основні точки зору - заперечення (Д.Грейг, Дж.Гуфрей, К.-А.Кольяр, Р.Папіні, Б.Пічкард, Б.Стошич та ін.) і визнання (Д.Бовет, Я.Броунли, Кармела Арріс, Лабейрі-Менахем, С.Пашовські, А.Фердросс та ін.) МНУО як суб'єкта міжнародного права.

Своєрідністю відрізняються погляди так званих "структурних функціоналістів", які вважають, що МНУО не є суб'єктами сучасного міжнародного права, але їх діяльність регулюється нормами особливого "транснаціонального права". Погляди прихильників "світового права" (У.Дженкс, Р.Фолк, Г.Кларк, М.Макгугал, Ф.Ріго та інші), однією з рівновидностей якого є "транснаціональне право", вже піддавались критиці в міжнародно-правовій літературі. До позитивних моментів розглянутих теорій, на нашу думку, слід віднести спробу подолання етатизму у міжнародних відносинах, привернення уваги міжнародно-правової науки до сфери недержавного співробітництва, детальну класифікацію функцій і структур МНУО, накопичення енциклопедичних даних про існуючі міжнародні організації, що у сукупності є важливим фактором розвитку науки про МНУО.

Розглянувши різні точки зору відносно проблеми міжнародної правосуб'єктності МНУО, слід констатувати, що єдиного поняття суб'єкта в сучасній науці міжнародного права не склалося.

На нашу думку, практичним критерієм міжнародної правосуб'єктності є тільки володіння правами і несення

обов'язків, які здійснюються на міжнародному рівні. Всі інші, "специфічні", критерії необхідні для диференціації вже існуючих суб'єктів міжнародного права (суверенні - несуперенні, первинні - похідні, правоутворюючі - правореалізуючі, постійні - тимчасові, універсальні - функціональні та ін.). Для визнання будь-якого учасника міжнародних відносин суб'єктом міжнародного права необхідно визначити ті норми міжнародного права, які безпосередньо наділяють його суб'єктивними правами і покладають відповідні обов'язки.

Серед міжнародних нормативних актів, які регулюють діяльність МНУО, слід виділити такі:

1. Багатосторонні міждержавні договори.
2. Двосторонні міждержавні договори.
3. Резолюції МНУО і міждержавних конференцій.
4. Міждержавні політичні домовленості.
5. Угоди про співробітництво МНУО з державами і МНУО.
6. Акти МНУО і міжнародних неурядових конференцій.

В цьому переліку присутні ріанопорядкові міжнародні акти, що дозволяє припустити існування системи міжнародних норм (правових і неправових), яка динамічно розвивається і спеціально призначена для регулювання діяльності МНУО в світовому співтоваристві.

Серед міждержавних договорів, які безпосередньо наділяють МНУО правореалізуючою (функціональною) правосуб'єктністю, необхідно наазвати чотири Женевські Конвенції про захист жертв війни від 12 серпня 1949 року і два Додаткових Протокола до них від 8 червня 1977 року.

По цих угодах міжнародна правосуб'єктність надається МНУО:

1. В рамках повноважень, передбачених для Держави-Покровительки.
2. В обсязі, передбаченому тільки для Міжнародного комітету Червоного Хреста.
3. В обсязі, передбаченому для інших організацій, які відповідають вимогам Конвенцій і ворогуючих сторін у конфлікті.

Відповідно до Конвенції про охорону всесвітньої культурної спадщини від 23 листопада 1972 року такі МНУО, як Міжнародний дослідницький центр по зберіганню і реставрації культурних цінностей (Риський центр), Міжнародна рада по охороні пам'ятоків та історичних місць (ІКОМОС) і Міжнародний союз охорони природи (МСОП) мають право бути присутніми з дорадчим

голосом на засіданнях Міжурядового Комітету (ст.8).

Сфери неурядового співробітництва торкаються Регламент радіоам'яку, Міжнародна Конвенція проти апартеїду в спорті 1985 р., Європейська Конвенція про визнання прав юридичної особи МНУО 1986 р., Європейська Хартія місцевого самоврядування 1985 р. та інші.

Особливе місце серед міждержавних договорів займають установчі акти всевітніх МУО. Наприклад, Із змісту ст. 71 Статуту ООН випливає, що ЕКОСОП вступає у взаємні відносини з МНУО безпосередньо, без санкції будь-якої держави. Ці міжнародні відносини не охоплюються юрисдикцією національного законодавства, а регулюються нормою міжнародного договору. Для подібних відносин з національними неурядовими організаціями вже потрібна спеціальна санкція держави перебування.

Аналогічні статті містять установчі акти ЮНЕСКО (ст.ХІ, п.4), МОП (ст.12,п.3), ВООЗ (ст.71), ФАО (ст.13) та ін.

Слід зазначити, що право людини на свободу міжнародної асоціації є невід'ємною складовою частиною права на свободу асоціацій взагалі і до свого чіткого закріплення в універсальній конвенції про МНУО повинно користуватись всіма передбаченими механізмами міжнародно-правового захисту.

Резолюції МНУО, які регулюють діяльність МНУО, поділяються на обов'язкові і рекомендаційні.

До першої групи належать резолюції, які торкаються внутрішнього життя МУО, або є загальноприйнятим тлумаченням відповідних статей установчих актів МУО. Наприклад, резолюція Генеральної Асамблеї ООН про надання Міжнародному комітету Червоного Хреста статусу спостерігача (жовтень 1990 р.). Іншим прикладом є резолюція ЕКОСОП 1296 від 23 травня 1968 р. - "Заходи по консультаціях з неурядовими організаціями", яка не тільки передбачає механізм реалізації ст. 71 Статуту ООН, містить необхідні для цього процесуальні норми, але й дає загальноприйняте тлумачення статті установчого акта МУО. Слід зазначити, що резолюція ЕКОСОП 1296 для конкретної МНУО буде носити обов'язковий характер тільки в тому разі, якщо укладено спеціальну угоду про консультації між МНУО і ЕКОСОП. Шляхом рекомендаційних резолюцій, які мають високий морально-політичний характер, МУО визначають напрямки своєї діяльності і заповнують до співробітництва МНУО.

Значний вплив на діяльність МНУО виявляють політичні домовленості держав (Хельсінкський документ 1992 р. "Виклик часу перемін", Документ Московської наради Конференції з

людського виміру НБСЕ 1991 р. та ін.), а також угоди між МНУО, з однієї сторони, та державами і МУО, - з другої. Так, умови угоди ООН з МНУО містяться в резолюції ЕКОСОП 1296 від 23 травня 1968 р. Подаючи заяву про бажання отримати консультативний статус, МНУО тим самим висловлює згоду з умовами міжнародної угоди. В свою чергу, ЕКОСОП виражає згоду на визнання конкретної МНУО стороною угоди в спеціальній резолюції.

Характеризуючи угоду про консультації ООН - МНУО, слід відзначити, що вона має:

а) спрощений порядок укладання, коли наділення партнера повноваженнями для укладання угоди і умови останньої визначаються однією стороною (ООН), а друга сторона (МНУО) висловлює свою згоду на обов'язковість для неї вже існуючих і не підлягаючих змінам положень;

б) строковий характер і переглядається кожні 4 роки; в) обмежене коло об'єктів і не включає питань політичного, військового та іншого характеру. Для регулювання своєї діяльності МНУО виробляють самостійно особливий вид соціальних норм, які одержали назву корпоративних норм МНУО. Вони містяться в міжнародних неурядових угодах і резолюціях МНУО.

Роглянувши міжнародно-правові норми, які регулюють діяльність МНУО, ми прийшли до висновку, що цілий ряд МНУО володіє міжнародною правореалізуючою (функціональною) правосуб'єктністю.

Таким чином, можливо запропонувати поняття МНУО як специфічного суб'єкта міжнародного права:

МНУО - це основний інститут світового громадянського співтовариства, який об'єднує на постійній основі суб'єктів внутрідержавного права кількох країн, володіє правореалізуючою (функціональною) міжнародною правосуб'єктністю в межах, передбачених правоутворюючими суб'єктами міжнародного права, не ставлять своєю метою одержання прибутку і діє у відповідності з основними принципами і нормами міжнародного права.

**Третій розділ** - "Україна і світове громадянське співтовариство" - містить аналіз законодавства України, яке регулює діяльність МНУО та інших суб'єктів світового громадянського співтовариства на території нашої країни. Формулюються пропозиції щодо удосконалення окремих нормативних актів і рекомендації по поліпшенню організації і діяльності державних інститутів в сфері співробітництва з громадськими організаціями.

Право громадян України на свободу об'єднань закріплює

ст.49 Конституції України. Міжнародна діяльність МНУО регулюється Законом України "Про об'єднання громадян" від 16 червня 1992 р. зі змінами і доповненнями від 2 листопада 1993 р. На основі цього Закону Кабінет Міністрів прийняв ряд постанов (N 140, 143, 144, 145 від 26 лютого 1993 р. зі змінами і доповненнями від 22 лютого 1994 р.).

Крім того, міжнародна діяльність громадських об'єднань в Україні регулюється також Законом "Про свободу совісті і релігійних організацій" від 23 квітня 1991 р., Законом "Про охорону навколишнього природного середовища" від 25 червня 1991 р., Законом "Про споживчу кооперацію" від 10 квітня 1992 р., Законом "Про природно-заповідний фонд" від 16 червня 1992 р., Законом "Про національні меншини в Україні" від 25 червня 1992 р. та ін.

Право громадян інших держав та осіб без громадянства вступати до легалізованих громадських об'єднань (за винятком політичних партій) передбачає ст. 16 Закону України "Про правовий статус іноземців" від 4 лютого 1994 р.

Ряд нормативних актів, виданих Президентом України, а також великий масив постанов Уряду України мають відношення до міжнародної діяльності МНУО. Проте чинне законодавство закріплює відповідний мінімум прав і свобод, котрі необхідні суб'єктам громадянського суспільства для здійснення своєї міжнародної діяльності, а також наділяє державні інститути необхідною компетенцією в сфері співробітництва з вітчизняними і зарубіжними неурядовими організаціями.

Однак чинне законодавство України потребує подальшого удосконалення у напрямку більшої демократизації і чіткого розмежування функцій між інститутами громадянського суспільства і правової держави, що формуються в Україні. З цих позицій і пропонується внести ряд змін і доповнень до діючих законодавчих актів та розробити і прийняти нову нормативну базу для поліпшення діяльності неурядових організацій в Україні (див. підсумкові висновки).

В результаті дисертаційного дослідження ми прийшли до таких **підсумкових висновків:**

1. Сучасне міжнародне співтовариство складається з двох взаємопов'язаних рівнів міжнародного співробітництва - міжнародного співтовариства держав (міждержавної системи) і світового громадянського співтовариства. Без урахування світового громадянського співтовариства неможливе формування у майбутньому правового світового співтовариства, а сьогодні останнє ви-

конує важливу роль зовнішнього фактора у процесі розбудови в Україні громадянського суспільства і правової держави.

2. Основним апаратом, за допомогою якого світове громадянське співтовариство здатне впливати на міждержавну систему є світова громадська думка, котра може мати як рекомендаційний, так і обов'язковий характер.

3. Найважливішими носіями світової громадської думки та інституалізованими суб'єктами світового громадянського співтовариства, які відіграють все більш вагомую роль в механізмі міжнародно-правового регулювання, <sup>є МНУО.</sup> При цьому, найбільшою активністю відділяються МНУО, які спеціалізуються в галузі міжнародного права і мають консультативні відносини з МНУО (Асоціація міжнародного права, Інститут міжнародного права та ін.).

4. Одним з основних наукових результатів дослідження є наступне поняття МНУО як специфічного суб'єкта міжнародного права, що вперше подається в міжнародно-правовій літературі:

МНУО - це основний інститут світового громадянського співтовариства, який об'єднує на постійній основі суб'єктів внутрідержавного права декількох країн, володіє правореалізуючою (функціональною) міжнародною правосуб'єктністю в межах, передбачених правоутворюючими суб'єктами міжнародного права, не ставить своєю метою одержання прибутку і діє у відповідності з основними принципами і нормами міжнародного права. При цьому міжнародна правосуб'єктність належить не усім МНУО, має несuverений, похідний і, більшою частиною, тимчасовий характер (наприклад, консультативні відносини МНУО з ООН).

5. По відношенню до конкретних нормативних актів пропонується таке:

а) розробити і прийняти Закон "Про громадські організації в Україні", де:

- значно спростити механізм легалізації громадських організацій (наприклад, шляхом судової реєстрації);

- дати визначення неурядової організації іноземної держави і МНУО, штаб-квартира якої перебуває за межами території України;

- усунути понятійні розбіжності з терміном "міжнародна громадська організація", застосувавши його тільки до МНУО, штаб-квартири яких знаходяться на території України;

- виключити повторну легалізацію і реєстрацію місцевих і всеукраїнських громадських організацій, які стали членами

МНУО;

- закріпити демократичне положення, яке передбачає можливість врегулювання відносин між державою і МНУО-відповідних домовленостей;

- передбачити інститут громадської, у тому числі міжнародної, експертизи всіх законодавчих актів, що стосуються прав і свобод людини та ін.

б) розробити і прийняти спеціальні Закони про політичні партії, професійні спілки, творчі спілки, благодійні фонди в Україні;

в) внести демократичні зміни і доповнення в численні Положення про міністерства і відомства України, передбачивши можливість співробітництва з вітчизняними і закордонними неурядовими організаціями, а також з окремими особами в якості експертів, консультантів та ін.;

г) доповнити законодавство про місцеве самоврядування положеннями про компетенцію в сфері міжнародного співробітництва споріднених міст, можливість самостійної участі адміністративно-територіальних одиниць України в діяльності МНУО та ін.

По темі дисертації опубліковані такі роботи:

1. Некоторые вопросы участия Украины в международной деятельности на неправительственном уровне // Проблемы совершенствования законодательства Украины и практики его применения. Теор. докл. и науч. сообщ. межрегиональный науч. конф. молодых ученых. - Харьков, 1991. - С.27-28.

2. Всемирная федерация породненных городов // Проблемы совершенствования законодательства и практики его применения в современных условиях. Сб. науч. трудов. - К., 1992. - С.81-86.

3. Международное право и мировое общественное мнение // Актуальные вопросы правотворческой и правоприменительной деятельности. Сб. науч. трудов. - К., 1992. - С.122-128.

4. Украина и мировое гражданское сообщество // Правовое регулирование государственного строительства в Украине и проблемы совершенствования законодательства. Теор. докл. и науч. сообщ. межрегиональной науч. конф. молодых ученых. - Харьков, 1992. - С.31-33.

5. Мировое гражданское сообщество: становление понятия // Юридическая наука и проблемы формирования демократического правового государства Украина. Сб. науч. трудов. - К., 1993. - С.19-25.

Tarasov O.V. International non-governmental organizations in the system of the world civic community. The dissertation (manuscript) for obtaining a scientific degree of the candidate of sciences (Law) on the speciality 12.00.10 - International Law. The V.M.Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kiev, 1995.

The dissertation work has been dedicated to the basic of theory of international non-governmental organizations (INGOs), which are considered in the framework of conception of the world civic community. It has been noted. In the work that reasearching of the contemporary world community should be conducted taking into account the new phenomenon of the civilizization  $\mp$  the world civic community, which are the basis for creation in the future international legal community. The role of INGOs has been showed in the mechanism of international legal regulation as a carrier of international public opinion. The functional international personality of INGOs, as a realizator of law, has been well grounded in the work.

Тарасов О.В. Международные неправительственные организации в системе мирового гражданского сообщества.

Диссертация (рукопись) на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.10 - международное право, Институт государства и права им. В.М.Корецкого НАН Украины, Киев, 1995.

Диссертация посвящена основам теории международных неправительственных организаций (МНПО), рассматриваемых в рамках концепции мирового гражданского сообщества, должно проводиться с учетом нового явления цивилизации - мирового гражданского сообщества. Показана роль МНПО в механизме международно-правового регулирования как носителя мирового общественного мнения. Обоснована международная правореализующая (функциональная) правосубъектность МНПО.

Ключові слова: міжнародні неурядові організації, світове громадянське співтовариство, суб'єкт міжнародного права, громадські об'єднання.

Ав 32.213

Підп. до друку 21.03.95 Формат 20x24/10 Папір *друк* Друк. офс.  
Друк. офс. Умови. друк. арк. 0,9 Обл.-вид. арк. 0,8 Тир. 130  
Зам. 5-2303

---

Київська книжкова друкарня наукової книги. Київ, Б. Хмельницького, 19.